

Jon Anders Risvaag

Svein H. Gullbekk & Anette Sættem:

Norske myntfunn 1050–1319.

Penger, kommunikasjon og fromhetskultur.

Dreyer Forlag, Oslo 2019. 566 s.

Registrering av myntfunn i Norge har en over 200 år gammel historie. Fra perioden ca. 1050–1319 er det funnet nesten 25 000 mynter i Norge, medregnet i Bohuslän, Jämtland og Härjedalen. Dette materialet er tidligere bare til en viss grad blitt publisert, og det resterende er kun tilgjengelig i forskjellige museers samlingsarkiver, hvor mye fremdeles ikke er digitalisert. For første gang presenteres dette materialet samlet og kvalitetssikret, og blir tilgjengelig for forskning på en helt ny måte. Boken består av to hoveddeler: først en 290 siders introduksjon og analysedel og deretter en 220 siders funnkatalog, begge deler rikelig forsynt med detaljerte, omfattende og gode kart, utarbeidet av kartograf Reidar Fossum, som generelt løfter presentasjonen.

La oss begynne med siste del først: katalogen. Forfatterne har her gjort en formidabel innsats ved å samle og kategorisere alle registrerte myntfunn, fra de første, fra ca. 1686 (Trundhiems Lehn) og ca. 1700 (Vang, Hamar) og frem til metalldetektorfunn fra 2016. Funnene er presentert fylkesvis, etter inndelingen før 2018, og inkluderer i tillegg til dagens Norge de tidligere norske områdene Bohuslän, Jämtland og Härjedalen. Alle funnene er gjennomgående referert med museumsnummer og eventuelt tidligere publisering. For de fleste enkeltfunn er myntenenes eventuelle katalogbestemmelser oppgitt, for depotfunnene er dette gjort i noe varierende grad, mens kirkefunn primært er listet summarisk med f.eks. antall mynter preget/slått under Sverre Sigurdsson, Håkon Håkonsson osv. Man kan stille spørsmål om hvorfor forfatterne har gjort dette valget med hensyn til kirkene, men realistisk sett ville katalogen ha økt minst to til tre ganger i omfang hvis alle katalognumrene var blitt oppgitt. Det vesentlige i denne sammenheng må være at alle kirkefunn er publisert samlet med katalog og eventuelt publiseringssteder, slik at den interesserte kan gå videre til detaljene. Følgelig fremstår dette som et pragmatisk og velfundert valg. Forfatterne har valgt å organisere katalogen etter følgende kategorier: depotfunn, kirkefunn, enkeltfunn og gravfunn. Det er ikke helt uproblematisk. Fra et prinsipielt standpunkt kan det anføres at forfatterne her deler inn sine kategorier både etter antall, én eller flere mynter (depotfunn og enkeltfunn) og lokasjoner/funnomstendigheter (kirkefunn og gravfunn – og til en viss grad depotfunn). Stringent er det ikke, og forfatterne henviser selv til debatten vedrørende klassifisering av myntfunn som analytisk verktøy, som har pågått fra 1960-tallet til i dag (s. 26,

footnote 1). Når det er sagt, fremstår valget som et pragmatisk, funksjonelt og lettfattelig grep i presentasjonen av et svært omfattende materiale. Denne katalogen er, og kommer i lang tid til å være, en uvurderlig kilde og et arbeidsredskap til analyser, ikke bare av norske myntforhold, men også av norsk økonomisk og sosial historie generelt. Bare katalogen i seg selv er verd publikasjonen.

I tillegg til katalogen inneholder boken en introduksjon og analyse, forfattet av Svein H. Gullbekk, hvor han trekker veksler både på inneværende katalog og på sitt eget omfattende forfatterskap. Et fellestrekk for alle disse kapitlene er at de er imponerende referert. Om man ønsker en oversikt over tidligere litteratur og debatter på de forskjellige temaene, er dette stedet å begynne. Språket er godt og flyter lett, men kan i ny og ne bli noe blomstrende.

Til å begynne med presenteres numismatikk som tema, en oversikt over norske myntfunn og en skisse over norsk mynthistorie fra Olav Tryggvason til opp på 1300-tallet. Introduksjonen og den mynthistoriske skissen er en god sammenfatning av forskning og debatt om norsk mynthistorisk utvikling gjennom de siste 50–70 år. Introduksjonen til myntfunnene gir en rask og god oversikt over materialet som presenteres senere i katalogen, og har særdeles gode kart. Det hadde likevel vært ønskelig at også disse kartene hadde inkludert de tidligere norske landskapene. Videre kunne det med fordel vært angitt i kartenes følgetekst at kartene viser enkeltkategorier. Med hensyn til diagrammene i kapittelet hadde det underlettet lesningen en smule om det hadde vært angitt at de veksler mellom antall mynter og antall funn.

Et helt kapittel vies til det som ble regnet som penger i middelalderen i Norge, og her tar Gullbekk igjen opp et tema som han tidligere har diskutert bl.a. med Kåre Lunden. Her diskuteres det gjennomgående om hvilken rolle varepenger (f.eks. smør, kyrslag etc.), sølv, utenlandsk mynt og norsk mynt hadde i forskjellige sammenhenger, og forfatteren toner i stor grad ned både varepengenes og sølvets betydning i forhold til myntens. Han karakteriserer på bakgrunn av katalogen og historiske kilder sølvets betydning som betalingsmiddel som betydelig overdrevet (s. 85), og konstaterer at det ikke finnes kilder som uttrykker prinsipiell motstand mot verken varepenger eller mynt *per se*, men at det finnes kilder hvor det blir uttrykt misnøye med kvaliteten på mynten (s. 96).

Neste kapittel diskuterer når Norge ble monetarisert, og et springende punkt er *hva* monetarisering er. Diskusjonen rundt dette er befriende kort, og Gullbekk henviser til debatten i en omfattende footnote (s. 107, footnote 17). Forfatteren velger å bruke monetarisering som et prosessuelt begrep og viser hvordan mynt gradvis fikk utbredelse og betydning i samfunnet, og slår fast at «monetarisering må ses som en historisk prosess, ikke som en tilstand» (s. 107). Gullbekk viser hvordan mynten øker i utbredelse, særlig under Olav Kyrre, mens bruken minker i første halvdel av 1100-tallet, for så å øke betydelig fra og med Sverre Sigurdsson. For å forklare nedgangen i bruk av mynt på 1100-tallet diskuterer forfatteren den generelle sølvtørken i Europa etter nedgangen i produksjonen ved Harz-gruvene, og setter den også inn i diskusjonen mellom Bagge og Orning om en eventuell ressurskrise hos aristokratiet. I en noe pussig sammenligning er det høye antall islamske dirhemer i Viken-området på 800- og 900-tallet sammenholdt med det lave antallet penninger på 1000- og 1100-tallet, med den konklusjon at monetariseringen var høyere i den første perioden. Det må kunne karakteriseres som en feilslutning, da dirhemene i norsk sammenheng er å regne som demonetariserte, og rent sølv ble behandlet etter vekt (og ble behandlet deretter), mens penningene ble behandlet som mynt – altså to forskjellige fenomener (s. 124). Et til-

svarende problem oppstår når Gullbekk presenterer den engelske sterlingen, som gjøres til gyldig betalingsmiddel fra 1280-årene (s. 168). Den var en stor, internasjonal handelsmynt av godt sølv. Her savnes en litt mer dyptgående debatt om hvordan sterlingen skal oppfattes i det datidige norske samfunnet. Var den primært en mynt eller (brent) sølv? Hvis den skulle oppfattes som det første, er den en del av monetariseringprosessen. Hvis den primært var å oppfatte som sølv, stiller det seg annerledes.

Videre presenteres to meget omfattende kapitler om penger knyttet til kommunikasjon og ferdselsveier og monetære arenaer, samt om mynter i kirkelig sammenheng og som en del av middelalderens fromhetskultur. Kapittelet om kommunikasjon og ferdselsveier fremstår tekstmessig som det minst stringente og mest springende, men det er også det mest kompliserte. Når det er sagt, er dette et betydelig nybrottsarbeid. Her aktiveres katalogen virkelig, og man kan se hvilket formidabelt potensial for fremtidige analyser dette materialet bærer i seg. Her diskuteres både kirkenes, markedenes, skipsleias, innlandsveienes og, ikke minst, gårdens betydning. Med dette har Gullbekk pekt ut noen retninger for fremtidige analyser og debatter. De siste sidene i kapittelet (s. 245–257) omhandler middelalderens ferdselsveier, antikvarer, kartografer og historikere. Dette underkapittelet kunne med fordel ha vært flyttet fremst i hovedkapittelet, da det ville ha gitt en grundigere innføring i de debattene som knytter mynt til ferdselsveier.

Debatten om mynt i kirker har løpt gjennom flere generasjoner, men de siste årene har forskningen på dette fenomenet hatt et oppsving. Det kan vi i stor grad takke den svenske arkeologen og numismatikeren Henrik Klackenborg og Svein H. Gullbekk for. Gullbekk var også den som tok initiativet til og ledet NFR-prosjektet «Religion and Money. Economy of salvation in the Middle Ages», som løp i tiden 2013–2017, med deltakere fra hele Norden samt Storbritannia og Sveits. I Norge er det fra perioden 1050–1319 funnet 10 260 mynter fordelt på 125 kirker. Det utgjør et betydelig empirisk materiale som tåler å belyses fra flere sider – særlig de funnene som stammer fra nyere, systematiske utgravninger med godt dokumenterte kontekster. Kapittelet er en grundig gjennomgang og diskusjon av fenomenet mynt i kirker og forskjellige aspekter ved det (teologiske, sosiale og monetære) og kirkens eget forhold til penger.

Med *Norske myntfunn 1050–1319* har Gullbekk og Sættem levert et solid og uomgjengelig bidrag til norsk mynthistorie og økonomisk og sosial historie i middelalderen. Boken fortjener å bli lest, både av forskere og andre interesserte, og kommer til å bli stående som et hovedverk innen norsk og skandinavisk myntforskning i lang tid fremover. På bokens omslag siteres professor i historie Jón Viðar Sigurðsson: «*Norske myntfunn* er bokstavelig talt et funn for norsk historie. For første gang får vi en oversikt over myntfunnene og myntenenes betydning for det økonomiske systemet i middelalderen.» Sigurðsson har helt rett.

Jon Anders Risvaag
Institutt for arkeologi og kulturhistorie
NTNU Vitenskapsmuseet

